

Eligiusz MAŁOLEPSZY*

Wychowanie fizyczne i sport w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939

Streszczenie

W pracy przedstawiono wychowanie fizyczne i sport w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939. Aktywność fizyczną na wsi w województwie łódzkim rozwijały głównie organizacje młodzieży wiejskiej, a także inne organizacje i towarzystwa prowadzące działalność sportową.

Spośród organizacji młodzieży wiejskiej wychowanie fizyczne i sport realizowały: Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej, Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew” i Centralny Związek Młodej Wsi oraz Związek Młodzieży Ludowej i Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polski „Wici”. Oprócz tych organizacji aktywność fizyczną na wsi rozwijały m.in.: Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Związek Strzelecki.

Wśród powiatów województwa łódzkiego stosunkowo najprężniej aktywność fizyczną na wsi rozwijały organizacje działające w powiecie piotrkowskim i radomszczańskim.

Słowa kluczowe: wychowanie fizyczne, sport, wieś, województwo łódzkie.

Po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu niepodległości przez Rzeczpospolitą Polską tworzone polskie władze administracyjne. Najwcześniej, bo już w 1919 r., dokonano podziału administracyjnego byłego Królestwa Polskiego¹. Utworzono pięć województw, w tym województwo łódzkie. W następnych latach utworzone dalsze województwa na obszarze ziem polskich zaboru austriackiego i pruskiego oraz na Kresach Wschodnich. Według stanu na 1931 r., obszar województwa łódzkiego wynosił 20 446 km² i liczył 2 650 100 miesz-

* Dr hab. prof. AJD, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki.

¹ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996, s. 9.

kańców². W skład województwa łódzkiego wchodziły następujące powiaty: brzeziński, kaliski, kolski, konecki, koniński, kutnowski, łaski, łęczycki, łowicki, łódzki (grodzki i ziemski), opoczyński, piotrkowski, radomszczański, rawski, sieradzki, skierniewicki, wieluński, turecki³.

Celem pracy jest przedstawienie wychowania fizycznego i sportu w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939. W zakresie stanu badań największe znaczenie poznawcze – w odniesieniu do wychowania fizycznego i sportu na wsi w Polsce – posiadają publikacje E. Małolepszego⁴. W artykule nie przedstawiono problematyki infrastruktury sportowej na wsi, czy też działalności powiatowych i gminnych Komitetów Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (po 1927 r.). Aspekty te przedstawiono w dotychczasowych publikacjach E. Małolepszego⁵.

² „Mały Rocznik Statystyczny” 1939, Warszawa 1939, s. 12; L. Gradowski (red.), *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 16.

³ Powiaty konecki i opoczyński wchodziły do 31 marca 1939 r. w skład województwa kieleckiego; powiaty kutnowski, łowicki, rawski i skierniewicki wchodziły do 31 marca 1939 r. w skład województwa warszawskiego; powiaty kaliski, kolski, koniński i turecki wchodziły do 31 marca 1938 r. w skład województwa łódzkiego, a następnie przeniesione zostały administracyjnie do województwa poznańskiego; 1 kwietnia 1932 r. zniesiono powiat słupecki, a jego terytorium włączono do powiatu konińskiego.

⁴ M.in.: E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2004, ss. 242; tegoż, *Kultura fizyczna w działalności Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej na wsi w II Rzeczypospolitej*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Warszawa 2002, s. 426–435; tegoż, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] J. Urniaż (red.), *Szkiele z historii sportu i sprawności fizycznej*, Olsztyn 2009, s. 65–76; tegoż, *Rola i działalność Towarzystwa Gimnastycznego na wsi w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] A. Łopata, J. Fall (red.), *100-lecie V Ogólnopolskiego Zlotu Sokolów w Krakowie – Zlotu Grunwaldzkiego*, Kraków 2010, s. 55–66. Zob. też: M. Słoniewski, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności polskich organizacji młodzieżowych związanych z prawicą społeczną*, Warszawa 1984, ss. 192.

⁵ E. Małolepszy, *Działalność Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w Wieluniu w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i popularyzacji kultury fizycznej na wsi*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna” 2001, z. 4, s. 31–39; tegoż, *Działalność lokalnych struktur Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w województwie łódzkim (1927–1939)*, [w:] E.A. Mierzwa (red.), *Dzieje kształtowania się Polskich Instytucji Oświatowych*, Piotrków Trybunalski 2002, s. 265–276; tegoż, *Działalność powiatowych i gminnych komitetów wychowania fizycznego i przystosowania wojskowego w Polsce w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i upowszechniania wychowania fizycznego i sportu na wsi (zarys problematyki)*, [w:] M. Orlewicz-Musiał, R. Wasztyl (red.), *Przeszłość polskiej kultury fizycznej*, Kraków 2004, s. 211–220; tegoż, *Rozwój infrastruktury dla potrzeb wychowania fizycznego i sportu na wsi w Polsce w II połowie lat trzydziestych XX wieku*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 8, Gorzów Wlkp. 2008, s. 381–391; tegoż, *Infrastruktura sportowa, a rozwój wychowania fizycznego i sportu na wsi w powiecie piotrkowskim w II połowie*

W pracy wykorzystano następujące metody badawcze: analizę źródeł historycznych, metodę indukcji, dedukcji, syntezy oraz metodę porównawczą. Postawiono problemy badawcze:

1. Jakie organizacje młodzieżowe i społeczne prowadziły aktywność fizyczną wśród społeczności wiejskiej?
2. Jak kształtowało się wychowanie fizyczne i sport w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939?

Znaczącą rolę w rozwoju wychowania fizycznego i sportu na wsi w województwie łódzkim odegrały wiejskie organizacje młodzieżowe. Warto zaznaczyć, iż pierwsze Koła Młodzieży Wiejskiej (KMW) na ziemiach polskich powstały przed wybuchem I wojny światowej (w latach 1912–1913)⁶. W 1918 r. na ziemi kaliskiej w 5 KMW prowadzono zespoły wychowania fizycznego (wf.) liczące 105 członków, natomiast na ziemi piotrkowskiej istniały 3 KMW realizujące wf., które liczyły 47 osób⁷.

W 1919 r. został założony Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej (CZMW). Ważnym elementem na polu rozwoju aktywności było kształcenie kadr. W dniach 1–15 lutego 1928 r. odbył się w Warszawie kurs wf. dla instruktorów wojewódzkich Związku Młodzieży Wiejskiej (ZMW)⁸. Wśród uczestników kursu byli przedstawiciele Zarządu Wojewódzkiego ZMW w Łodzi. Program kursu przewidywał wykłady i ćwiczenia wf. Codziennie realizowano 9 godzin zajęć dydaktycznych.

Z okazji „Dożynek Prezydenckich” w 1928 r., KMW w Radomsku zorganizowało sztafetę kolarską z Radomska do Spały⁹. Zadaniem kolarzy radomskich było zawiezenie życzeń dla Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Ignacego Mościckiego, od młodzieży wiejskiej i Spółdzielni Handlowo-Rolniczej „Rolnik” w Radomsku. W trakcie dożynek odbyły się pokazy oraz zawody sportowe, m.in. z udziałem organizacji młodzieży wiejskiej. W ramach pokazów członkowie łódzkiego wojewódzkiego ZMW przygotowali grę ruchową „Lawina”. Reprezentacje poszczególnych związków wojewódzkich miały trudności finansowe, związane z przygotowaniem i uczestnictwem w pokazach i zawodach sportowych w Spale. Wojewódzki ZMW w Łodzi zwrócił się o subwencje do Wydziału Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim na zakup ubiorów i sprzętu sportowego oraz przyznanie ulgi w przejazdach kolejowych¹⁰. Brak materiałów

lat trzydziestych XX w., [w:] A. Nowakowski, W. Bajorek (red.), *Szkice z historii i współczesności zarządzania kulturą fizyczną w Polsce*, Rzeszów 2012, s. 48–65.

⁶ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej...*, s. 21.

⁷ „Drużyna” 1919, nr 47/48, s. 8.

⁸ „Siew” 1928, nr 10, s. 8.

⁹ „Siew” 1928, nr 40, s. 14.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim (APTT), Wydział Powiatowy w Piotrkowie Trybunalskim 1917–1950 (WPPT), sygn. 541, Pismo Wojewódzkiego ZMW do Wydziału Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 5.07.1928 r., b. pag.

źródłowych nie pozwala na wyjaśnienie problemu – dotyczącego udzielenia subwencji.

W 1928 r. doszło do rozłamu CZMW na CZMW „Siew” oraz ZMW Rzeczypospolitej Polskiej (RP) „Wici”. Kontynuatorem działalności CZMW był CZMW „Siew”. Problemy aktywności fizycznej omawiano na wojewódzkich i okręgowych zjazdach ZMW. Okręgowy Zjazd ZMW w Słupcy odbył się 12 marca 1929 r.¹¹ Zagadnienia wychowania fizycznego referował instruktor wf. wojewódzkiego ZMW – Jaskólski. W 1929 r. powołano Federację ZMW, w skład której obok CZMW „Siew” weszły inne wiejskie organizacje młodzieżowe – Związek Młodzieży Ludowej (ZML) oraz Małopolski Związek Młodzieży przy Małopolskim Towarzystwie Rolniczym (MZM przy MTR)¹². W ramach Federacji ZMW powołano Komendanta Głównego Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (WF i PW) oraz komendantów okręgowych i powiatowych. Komendantem okręgowym został Zygmunt Matuszewski (Łódź)¹³. Wzrastała liczba członków w kołach wojewódzkiego ZMW w Łodzi. Wojewódzki ZMW w Łodzi liczył w 1931 r. – 218 kół, w 1932 r. – 307 kół i 17 000 członków; prowadził 68 sekcji wf. i pw., w których ćwiczyło 1326 osób (1150 mężczyzn i 176 kobiet)¹⁴. Praca w zakresie wf. i sportu wśród młodzieży wiejskiej najlepiej była prowadzona w powiecie piotrkowskim, m.in. silna sekcja wf. i pw. kobiet działała w KMW w Ręcznie¹⁵.

Na łamach „Siewu”, w numerze 27 z 1929 r., znajduje się artykuł pt. *Prace WF w powiecie kolskim*, w którym czytamy: „Powoli wysuwamy się w dziedzinie prac WF na czoło w województwie łódzkim. A pomyśleć tylko, że bardzo jeszcze niedawno nie śniło się [...] naszej młodzieży, że będzie skakać, rzucać, biegać. Sekcje WF i PW powstają przy kołach jak grzyby po deszczu. Odbywają się zawody sportowe, które dają sposobność porównania sprawności fizycznej członkom sekcji”¹⁶.

W ramach wojewódzkiego ZMW w Łodzi organizowano kursy wychowania fizycznego. W dniach 18–30 maja 1931 r. z inicjatywy Kazimierza Bartkiewicza Okręgowy ZMW urządził w Dobryszycach kurs wf.¹⁷ W kursie wzięło udział 16 osób z KMW i Związku Strzeleckiego. Kursy wychowania fizycznego dla młodzieży wiejskiej organizowano z inicjatywy Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (PUWF i PW) oraz okręgowych urzędów WF i PW. Okręgowy Urząd WF i PW nr 1 zorganizował 4-tygodniowy

¹¹ „Siew” 1929, nr 16.

¹² Tamże.

¹³ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej...*, s. 86.

¹⁴ „Siew” 1932, nr 24, s. 6–7.

¹⁵ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej...*, s. 90–91.

¹⁶ „Siew” 1929, nr 27.

¹⁷ „Siew” 1931, nr 23–24, s. 346.

kurs wf. dla 25 kobiet, w tym z województwa łódzkiego¹⁸. W zakresie zawodów sportowych KMW organizowane były próby na zdobycie „Brazowej Odznaki Sprawności Fizycznej FZMW”. Zawody takie przeprowadzono w 1931 r. w Woli Rakowej. KMW w Sycewie (powiat kolski) wzięło udział 3 czerwca 1929 r. w zawodach sportowych zorganizowanych przez Powiatowy Komitet WF i PW w Kole¹⁹.

CZMW „Siew” w 1934 r. połączył się z częścią ZML i z częścią Małopolskiego ZML. W wyniku połączenia młodzieżowych organizacji wiejskich, 4 listopada 1934 r. utworzono Centralny Związek Młodej Wsi²⁰. W dniu 13 grudnia 1936 r. odbyło się w Łodzi zebranie Zarządu i Rady Wojewódzkiego Związku Młodej Wsi województwa łódzkiego, z udziałem prezesa Centralnego Związku Młodej Wsi – Stanisława Gierata²¹. Obrady były głównie poświęcone sprawom przysposobienia samorządowego i wychowania fizycznego młodzieży wiejskiej. Podjęto wnioski, iż prace w tych dziedzinach będą prowadzone intensywniej, „ze względu na zaniedbania wsi pod względem przygotowania samorządowego i wychowania fizycznego”²². Zjazd Okręgowego Związku Młodej Wsi w powiecie piotrkowskim, który odbył się 17 lutego 1935 r., nakreślił plan pracy Związku na rok 1935/1936²³. W dziale wf. i pw. przewidziano: propagowanie Państwowej Odznaki Sportowej (POS) i Odznaki Strzeleckiej (OS); urządzenie zawodów sportowych między kołami, związkami sąsiedzkimi i w okręgu; zorganizowanie sekcji wf. i pw. przy Okręgowym Związku Młodej Wsi²⁴. Na zjeździe KMW Związku Młodej Wsi powiatu sieradzkiego 17 marca 1935 r. dział wf. w kołach omówił Teofil Kaczor²⁵. Pomoc KMW przyrzekł obecny na zjeździe delegat Powiatowego Komitetu WF i PW w Sieradzu – Kowalczyk. Centralny Związek Młodej Wsi na terenie powiatu piotrkowskiego w 1937 r. liczył 96 KMW i 2150 członków. Praca w KMW prowadzona była w 3 działach (sekcjach): rolniczej, wf. i kulturalno-oświatowej²⁶.

Kurs gier sportowych zorganizował Związek Młodej Wsi województwa łódzkiego w 1937 r.²⁷ W kursie wzięło udział 30 członków związku z 10 powiatów (na kurs nie zgłosiły swoich przedstawicieli KMW z powiatu brzezińskiego

¹⁸ „Siew” 1929, nr 3; 1929, nr 10; 1929, nr 13.

¹⁹ „Siew” 1929, nr 27.

²⁰ M. Słoniewski, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności polskich organizacji młodzieżowych związanych z prawicą społeczną w latach 1918–1939*, Warszawa 1984, s. 97.

²¹ „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 1, s. 12.

²² Tamże.

²³ APPT, WPPT, sygn. 1252, Plan pracy Okręgowego Związku Młodzieży Wiejskiej w Piotrkowie Trybunalskim na rok 1935/1936, b. pag.

²⁴ Tamże.

²⁵ „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 14, s. 222.

²⁶ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej...*, s. 108.

²⁷ „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 15, s. 234–235.

i kolskiego). Świadczenia ukończenia kursu otrzymali: Anuszczyk, Bartuzel, Czyżewski, Fałek, Giermaziak, Graczyk, Jabłoński, Jagodziński, Janikowski, Jankowski, Kamiński, Karolewski, Kidula, Kryczkowski, Kryst, Odważny, Pęcherzewski, Szymczyk, Siła, Spaleniak, Szklarek, Szymański, Sitek, Tomczyk, Walisiak, Woźny, Zatoń, Zieliński²⁸. Jeden z uczestników kursu – Władysław Szymański – założył w KMW w Silnicy sekcję wf.

Nieodłączną formą popularyzacji, upowszechniania i propagowania aktywności fizycznej wśród młodzieży wiejskiej były zawody sportowe. W Wichertowie zorganizowano 3 maja 1935 r. zawody sportowe Związku Młodej Wsi powiatu tureckiego²⁹. Młodzież wiejska z 5 kół (Aleksandrowa, Ewinowa, Przykony, Radczyna i Smulska) rywalizowała w pięcioboju lekkoatletycznym (bieg na dystansie 100 m, pchnięcie kulą, rzut dyskiem, skok w dal i skok wzwyż) oraz w kolarstwie (wyścig kolarski na dystansie 15 km).

Koordinowaniem pracy wf. i sportu w obrębie kilku KMW zajmowały się związki sąsiedzkie. Kierownikiem wf. w Związku Sąsiedzkim KMW w Zawadzie (w skład związku wchodziły KMW w Gowarzowie, Jackowie, Pustkowie Jackowskim, Zawadzie, Zberecze i Zdrowie – powiat radomszczański) był Musiał³⁰. Zawody sportowe przewidziano w programie wojewódzkich uroczystości dożynkowych w Łodzi, które miały zostać przeprowadzone 25–26 września 1937 r.³¹ W programie zawodów były konkurencje lekkoatletyczne i gry sportowe (hazena, koszykówka, siatkówka).

Związek Młodzieży Ludowej powstał w 1926 r. z inicjatywy działaczy Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL) „Piast”. W statucie ZML w zakresie celów i zadań zamieszczono m.in. następujący zapis: „rozszerzenie i pogłębienie prac przysposobienia wojskowego i wychowania fizycznego”³². Wśród 5 sekcji, które powołał Zarząd Główny w 1927 r., znalazła się sekcja wychowania fizycznego i sportu. Sprawy programowe i organizacyjne były omawiane na zjazdach ZML. Na Zjeździe Delegatów Okręgu Kaliskiego ZML w dniu 25 września 1927 r. referat organizacyjny na temat wychowania fizycznego przedstawił Aleksander Bartecki³³. Zagadnienia wf. i pw. omówił Józef Musiał – powiatowy kierownik ZML – na Zjeździe Prezesów i Delegatów Kół ZML powiatu wieluńskiego – 21 grudnia 1930 r.³⁴ W trakcie Zjazdu Powiatowego ZML powiatu brzezińskiego, odbytego w 1936 r., prezes Jan Lewandowski w wystąpieniu zjazdowym

²⁸ „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 32, s. 517.

²⁹ „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 22, s. 357–358.

³⁰ „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 20, s. 325.

³¹ APPT, Starostwo Powiatowe Piotrkowskie (SPP), sygn. 1988, Program Wojewódzkich uroczystości dożynkowych w dniu 25 i 26.09.1937 r., b. pag.

³² Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWF i PW), sygn. I.300.69.13, Statut ZML, s. 70. Pierwszy statut ZML został zatwierdzony 3.03.1927 r.

³³ „Młoda Polska” (Poznań) 15.09.1927, s. 4.

³⁴ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1931, nr 1, s. 11.

stwierdził: „Pomimo ciężkich warunków, w jakich żyjemy, pracę swoją posuwamy naprzód, dowodem naszej pracy jest kurs społeczno-wychowawczy, który własnymi siłami zorganizowaliśmy, prowadzimy we wszystkich kołach system sprawności, sekcje wychowania fizycznego”³⁵.

Członkowie ZML uczestniczyli w kursach, w programie których występowały zajęcia wychowania fizycznego i sportu. Zajęcia z praktyki i teorii wychowania fizycznego realizowano na kursach społeczno-oświatowych ZML, m.in. kursy społeczno-oświatowe odbyły się w 1936 r. w powiecie piotrkowskim i sieradzkim³⁶. Koła ZML wychodziły „na zewnątrz” z ćwiczeniami w ramach aktywności fizycznej. „Dzień WF i Pieśni” zorganizowano 6 czerwca 1937 r. w Szydłowie przez ZML powiatu piotrkowskiego³⁷. Uroczystość składała się z defilady oddziałów, popisów i pokazów dzieci szkolnych i organizacji społecznych, zawodów sportowych (konkurencje lekkoatletyczne i wyścig kolarski na dystansie 14 km). W imprezie uczestniczyło 8 kół ZML z gminy Szydłów: Grabica, Kamocin, Kamocinek, Majków Duży, Michałów, Papieże, Szydłów i Wola Kamocka.

Staraniem kierownika Powiatowej Sekcji WF ZML na powiat turecki – Józefa Malczyka, odbyły się 3 maja 1933 r. w Kawęczynie eliminacyjne zawody sportowe³⁸. W punktacji drużynowej zwyciężyło koło ZML z Tokar, wyprzedzając Marianów, Kowale Pańskie, Marcjanów i Kawęczyn. Sportowcy ZML z województwa łódzkiego uczestniczyli w powiatowych i gminnych „Świętach Wychowania Fizycznego i Przynależności Wojskowej”, m.in. koła ZML brały udział w tego typu imprezie w powiecie łęczyckim³⁹. Jednym z wyróżniających się sportowców ZML był Seweryn Szusterowski (Wolbórz), który zwyciężył w biegu przełajowym zorganizowanym przez Miejski Komitet WF i PW w Piotrkowie Trybunalskim w 1934 r.⁴⁰

W ostatnim okresie przed wybuchem II wojny (1938–1939) ZML działał jako sekcja wiejska Związku Młodej Polski (ZMP). Koła sekcji wiejskiej ZMP w województwie łódzkim realizowały wf. i sport. Członkowie koła ZMP w Krężnej przygotowali 3 tańce (walc angielski, kujawiak, walczyk figurowy), ćwiczyli lekkoatletykę, 6 członków zdobyło POS; członkowie koła ZMP w Grabicy zdobyli 7 POS⁴¹. Wychowanie fizyczne i pw. prowadziły koła ZMP w powiecie opoczyńskim. Młodzież wiejska z tych kół uczestniczyła w Narodowym Biegu na przełaj⁴². Mimo to, członkowie ZMP odczuwali niedosyt w realizacji

³⁵ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1936, nr 9, s. 9.

³⁶ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1937, nr 1–2, s. 14; 1937, nr 15–18, s. 14.

³⁷ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1937, nr 11–14, s. 12.

³⁸ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1933, nr 11, s. 16.

³⁹ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*..., s. 122.

⁴⁰ „Młoda Wieś” (Warszawa), 1934, nr 7, s. 13.

⁴¹ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1938, nr 10–11, s. 14.

⁴² „Młoda Wieś” (Warszawa) 1939, nr 9, s. 15.

aktywności fizycznej. Na odprawie kursu kierowników grup i działaczy wiejskich w Piotrkowie Trybunalskim, w dniu 16 kwietnia 1939 r. stwierdzono, że „młodzież wiejska bardzo odczuwa brak prowadzenia Przystosobienia Wojskowego i że nadchodzi konieczność nacisku na władze PW i WF, aby w przyszłym roku szkolnym zwerbowały dostateczną ilość instruktorów i przyjęły zgłoszenia ZMP w powiecie”⁴³.

Organizacją młodzieży wiejskiej, która także działała na polu wf. i sportu na wsi, był ZMW RP „Wici”. W statucie Łódzkiego ZMW (wchodzącego w skład ZMW RP „Wici”), w artykule 5 znajdujemy następujący zapis: Związek „organizuje i prowadzi zawody sportowe; buduje, organizuje i prowadzi sale gimnastyczne i sportowe”⁴⁴. ZMW RP „Wici” posiadał w 1929 r. w województwie łódzkim 10 zespołów sportowych i około 200 ćwiczących⁴⁵. W podsumowaniu prac w zakresie wf. i sportu w ZMW RP „Wici”, redakcja „Wici” uznała, iż najlepiej działalność w tych dziedzinach prowadzona była w województwie warszawskim. Kolejne miejsca zajęły województwa: lubelskie, kieleckie, łódzkie, lwowskie i nowogródzkie⁴⁶. W numerze 35 „Wici” z 1938 r. ukazało się sprawozdanie z działalności Łódzkiego ZMW za 1937 r., w którym czytamy m.in.: „Zespołów wychowania fizycznego było 18, każdy liczył przeciętnie po 17 osób. Do zespołów tych należało 220 kolegów i 91 koleżanek. Ćwiczenia odbyły się 214 razy (na każdy zespół przypada 12 ćwiczeń). Zawody sportowe odbyły się 26 razy. Ćwiczenia wojskowe odbyły się 16 razy. Brało w nich udział 90 członków. Na kursach lub w obozach przystosobienia wojskowego było 5 osób. Zabaw i gier ruchowych urządzono 206 razy”⁴⁷. Dobrze w zakresie wf. i sportu działały KMW w powiecie piotrkowskim⁴⁸.

Sekcje kolarskie posiadały KMW z powiatu sieradzkiego i radomszczańskiego⁴⁹. Powiatowy Komitet WF i PW w Sieradzu ufundował nagrody w wyścigu kolarskim urządzonym przez KMW w Zduńskiej Woli w wysokości 50 zł. W czerwcu 1929 r. zawody lekkoatletyczne zorganizowano w Karsznicach⁵⁰. W zawodach uczestniczyły KMW z powiatu sieradzkiego: Izabelów, Karsznice, Krobanów, Suchoczas, Osmolin i Zduny. Program zawodów składał się z następujących konkurencji: bieg na dystansie 100 m, skok w dal, skok wzwyż, rzut dyskiem, rzut oszczepem, pchnięcie kulą i bieg na dystansie 800 m. W Ralewicach (powiat sieradzki) rozegrano 18 września 1932 r. zawody rejonowe, w któ-

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Archiwum Państwowe w Poznaniu (APP), Urząd Wojewódzki Poznański 1919–1939 (UWP), sygn. 5950, Statut Łódzkiego ZMW, s. 10–17. Statut Łódzkiego ZMW został zatwierdzony przez Wojewodę Łódzkiego w dniu 21.11.1928 r.

⁴⁵ „Wici” 1929, nr 25, s. 12.

⁴⁶ „Wici” 1929, nr 45, s. 11.

⁴⁷ „Wici” 1938, nr 35.

⁴⁸ „Wici” 1939, nr 32, s. 10.

⁴⁹ „Wici” 1929, nr 47, s. 11; 1930, nr 4, s. 12.

⁵⁰ „Wici” 1929, nr 34, s. 9; 1929, nr 47, s. 11.

rych brali udział sportowcy z KMW z Dzierżąni, Grabina, Izabelowa, Pudła, Ralewic, Suchoczas i Zarębów⁵¹. Rywalizowano w lekkoatletyce i kolarstwie. Podobne zawody sportowe (o zasięgu rejonowym) przeprowadzono w Studziankach (powiat piotrkowski)⁵².

Pierwsze zawody ZMW RP „Wici” w łucznictwie odbyły się w styczniu 1929 r. w Łowiczu z okazji przeprowadzenia kursu rolniczego⁵³. W zawodach uczestniczyło 36 osób (5 kobiet i 31 mężczyzn). Trzecie miejsce wśród kobiet zajęła W. Wieleńborkówna (Grabca, powiat łaski), natomiast wśród mężczyzn zwyciężył Łukasz Pietryka (Bychlew, powiat łaski). Koło Młodzieży Wiejskiej w Retkini przeprowadziło 7 sierpnia 1938 r. zawody lekkoatletyczne⁵⁴. Najlepszym zawodnikiem okazał się Czesław Redzyna, II miejsce zajął Leon Witek, natomiast III – Bronisław Strycharski. Członkowie KMW w Retkini wystąpili z apelem do innych KMW o większe zaangażowanie w wf. i sport. Jeden z członków KMW w Retkini – Szczęsny – opublikował na łamach „Wici” materiał o trudnościach we wdrażaniu aktywności fizycznej w środowisku wiejskim: „Słabość prawidłowego sportu na wsi polega na tym, że wieś własnych form sportowych nie stworzyła sobie, zaś formy przeszczepiane z miasta nie mają na wsi odpowiednich warunków rozwojowych. Wieś nie ma czasu na skomplikowane przepisy i treningi”⁵⁵. Z uwagami autora artykułu należy się tylko częściowo zgodzić. W okresie międzywojennym zauważalny rozwój aktywności fizycznej nastąpił po utworzeniu Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego i jego struktur administracyjnych.

Wśród organizacji, które przyczyniły się do rozwoju aktywności fizycznej na wsi, należy wymienić Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej (KSMMiŻ) i Związek Strzelecki (ZS)⁵⁶. Na obszarze województwa łódzkiego działalność prowadziły m.in. Związki Diecezjalne KSMMiŻ Diecezji Częstochowskiej i Łódzkiej. Z ich inicjatywy organizowano kursy i obozy wychowania fizycznego przeważnie w środowisku wiejskim, m.in. KSMM Diecezji Łódzkiej w Kaszewicach; KSMMiŻ Diecezji Częstochowskiej – w Działoszynie, Leśniewie, Olsztynie, Przyrowie, w Wąsosz n. Wartą i Woli Grzymalnej⁵⁷.

⁵¹ „Wici” 1932, nr 40–41, s. 8–9.

⁵² Tamże, s. 9–10.

⁵³ „Wici” 1929, nr 8, s. 12. W programie kursu rolniczego znalazły się zajęcia z łucznictwa i innych działów wf. i sportu.

⁵⁴ „Wici” 1938, nr 38.

⁵⁵ „Wici” 1934, nr 14–15, s. 9. Działacz KMW w Retkini – Szczęsny – był autorem artykułu pt. *O wychowaniu fizycznym na wsi – uwag kilka*.

⁵⁶ Zob. M. Ponczek, *Kultura fizyczna w Polskich Katolickich Organizacjach Młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Katowice 1997, ss. 211. Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej powołano w 1934 r. KSMMiŻ przekształcono ze Zjednoczenia Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej.

⁵⁷ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej na wsi w II Rzeczypospolitej...*, s. 432.

Uczestniczki kursu wf., przeprowadzonego w maju 1937 r. w Olsztynie pochodziły m.in. z Dąbrowy Zielonej, Dziatrzniak, Gidel, Lututowa, Rozprzy, Wielgomłynów⁵⁸. Kadra instruktorska KSMM i KSMŻ kształciła na kursach swoich następców, m.in. na obozie wf. w Działoszynie 16 druhow – naczelników z powiatów częstochowskiego (województwo kieleckie), radomszczańskie i wieluńskiego⁵⁹.

W ramach rozgrywek sportowych KSMM i KSMŻ odbywały się zawody parafialne, okręgowe i diecezjalne. Np. w zawodach diecezji częstochowskiej uczestniczyły wyłonione wcześniej reprezentacje okręgów: częstochowskiego, sosnowieckiego, zawierciańskiego (województwo kieleckie), gorzkowickiego, radomszczańskie i wieluńskiego (okręg obejmował jeden lub kilka dekanatów). Program zawodów obejmował następujące dyscypliny: gry sportowe (piłka koszykowa, piłka siatkowa, piłka nożna), lekkoatletyka. Jak napisano w czerwcowym numerze „Czynu Katolickiego” z 1938 r., „Najlepiej wypadły zawody okręgowe w Częstochowie i Sosnowcu. Najślabsze zainteresowanie wykazały okręgi wieluński i gorzkowicki”⁶⁰. W 1934 r. młodzież wiejska z oddziałów KSMM i KSMŻ Diecezji Częstochowskiej (wchodzących w skład województwa łódzkiego) zdobyła POS: Czajków – 3 osoby, Dąbrowa Zielona – 2, Gidle – 6, Kleszczów – 11, Kobbie Wielkie – 1, Kraszewice – 21, Lututów – 30, Łękińsko – 19, Radziechowice – 24, Ręczno – 12, Sokolniki – 9, Walichnowy – 1, Wielgomłyny – 12, Żłobnica – 2, Żyto – 12⁶¹.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, oficjalnej rejestracji Związku Strzeleckiego dokonano w 1919 r. W latach trzydziestych XX w. około 80% członków ZS wywodziło się ze wsi⁶². W strukturze organizacyjnej ZS wyodrębniono okręgi i podokręgi, m. in. okręg IV – Łódź. Jednym z przejawów propagowania i popularyzowania kultury fizycznej w ZS, także w odniesieniu do członków pochodzących ze wsi, było przeprowadzanie prób zdobywania POS. Prawo do przeprowadzania prób na POS posiadały: Komenda Główna ZS, Komendy Okręgów i Podokręgów oraz Komendy Powiatów m.in. dla okręgu IV – Końskie, Łask, Łowicz, Łódź – powiat, Radomsko, Sieradz, Wieluń, Włoszczowa⁶³.

⁵⁸ „Czyn Katolicki” 1937, nr 7–8.

⁵⁹ „Czyn Katolicki” 1934, nr 13.

⁶⁰ „Czyn Katolicki” 1938, nr 8.

⁶¹ „Młodzież Katolicka” 1934, nr 23.

⁶² E. Małolepszy, *Kultura fizyczna na wsi w województwie kieleckim w latach 1919–1939 (zarys problematyki)*, „Zeszyty Wszechnicy Świętokrzyskiej” 2001, z. 13, s. 134; zob. też: M. Ponczek, *Przyczynek do dziejów Związku Strzeleckiego „Strzelec” w Kieleckiem w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe” 2000, nr 10, s. 15–28; A. Zakrzewska, *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków 2007, s. 65–66.

⁶³ Archiwum Państwowe w Katowicach (APKat.), Starostwo Powiatowe w Zawierciu 1927–1939 (SPZ), sygn. 757, pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych, Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego z dnia 22.04.1933 r., s. 6–77; zob. też: E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki...*, s. 65–76.

Związek Strzelecki liczył w 1927 r. na terenie powiatu piotrkowskiego 32 oddziały i 910 ćwiczących członków⁶⁴. Obok oddziałów ZS, prace w zakresie wf. i pw. (oprócz Piotrkowa Trybunalskiego) prowadziły 2 oddziały straży pożarnej i 2 gniazda TG „Sokół”. W 1926 r. oddano w powiecie boiska sportowe w Gogolinie, natomiast place pod boiska zostały wydzielone w Gościmowicach, Milejowie i Szydłowie. Na posiedzeniu Komisji Propagandowej PKWF i PW w Piotrkowie Trybunalskim, w dniu 14 grudnia 1932 r. postanowiono, aby obszar powiatu podzielić na 7 rejonów, w których prace wf. i pw. miały być realizowane przez referentów wychowania obywatelskiego ZS⁶⁵. W skład I rejonu wchodziły gminy: Bełchatów, Bełchatówek, Bujny Szlacheckie, Łękawa, Chabielice, Kluki, Wadlew, Woźniki; w skład II rejonu – Gorzkowice i Ręczno; w skład III rejonu – Kamięnsk i Kleszczów; w skład IV rejonu – Krzyżanów, Parzniewice i Rozprza; w skład V rejonu – Łęczno, Sulejów i Uszczyn; w skład VI rejonu – Bogusławie, Golesze i Podolin; w skład VII rejonu – Grabica i Szydłów. W 1933 r. w powiecie piotrkowskim istniały 22 oddziały ZS. Z inicjatywy ZS w powiecie piotrkowskim zorganizowano w 1932 r. w 3 miejscowościach Święta WF i PW (Bełchatów, Gorzkowice, Moszczenica); zarządy gminne urządziły 16 świetlic oraz strzelnicę małokalibrową w Klukach⁶⁶. Z inicjatywy zarządu i komendy ZS powiatu (obwodu) piotrkowskiego organizowano „obwodowe zawody marszowe”, jako zawody eliminacyjne do „Marszu Szlakiem Kadrowki”⁶⁷. Start do drugich, kolejnych zawodów nastąpił 24 czerwca 1928 r. Trasa marszu wynosiła 35 km i przebiegała przez następujące miejscowości: Bujny, Wolę Krzysztoporską, Kacprów, Bogdanów, Mąkolice, Piekary, Woźniki, Gomulin, Majków, Twardosławice, Szczekaninę, Piotrków Trybunalski.

Zarząd i Komenda ZS powiatu piotrkowskiego zamierzały w okresie wiosennym i letnim 1938 r. przeprowadzenie koncentracji oddziałów ZS w celu spopularyzowania na terenie wiejskim hasel strzeleckich i celów ZS⁶⁸. Funkcję prezesa ZS w powiecie piotrkowskim pełnił Stefan Mucha, zaś komendantem powiatu ZS był Mieczysław Michalak.

Działalność na terenach wiejskich w województwie łódzkim zaznaczyło Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. W latach dwudziestych XX w. istniały gniazda „Sokoła” w Brzeźnicy, Galonkach, Gidlach, Koniecpolu, Kruszynie, Młodzonym, Płoszowie, Radziechowicach, Sulmierzycach, Widzowie i Wierz-

⁶⁴ APPT, WPPT, sygn. 4736, pismo prezesa ZS w Piotrkowie Trybunalskim do Wydziału Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 14.02.1927 r., b. pag.

⁶⁵ APPT, SPT, sygn. 47, protokół z posiedzenia Komisji Propagandowej PKWF i PW w Piotrkowie Trybunalskim, odbytego w dniu 14.12.1932 r., b. pag.

⁶⁶ Tamże, pismo przewodniczącego PKWF i PW w Piotrkowie Trybunalskim do Wojewódzkiego Komitetu WF i PW w Łodzi z dnia 1.06.1933 r., b. pag.

⁶⁷ APPT, WPPT, Regulamin II obwodowych zawodów marszowych ZS w Piotrkowie Trybunalskim, jako zawodów eliminacyjnych do „V Marszu Szlakiem Kadrowki”, b. pag.

⁶⁸ APPT, Akta Gminy Krzyżanów (AGK), sygn. 519, pismo Zarządu i Komendy ZS powiatu piotrkowskiego do Starosty Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 12.03.1938 r., b. pag.

bicy (powiat radomszczański); Dzietrzkowicach, Konopnicy, Osjakowie, Rudnikach, Rudzie, Skomlinie i Wierzchlesie (powiat wieluński)⁶⁹. Z wymienionych gniazd tylko Towarzystwa w Dzietrzkowicach, Gidlach i Osjakowie prowadziły działalność w latach trzydziestych okresu międzywojennego.

Aktywność fizyczną na wsi w województwie łódzkim rozwijały głównie organizacje młodzieży wiejskiej, a także inne organizacje i towarzystwa prowadzące działalność sportową. Wśród organizacji młodzieży wiejskiej, wychowanie fizyczne i sport realizowały: Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej, Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew” i Centralny Związek Młodej Wsi oraz Związek Młodzieży Ludowej i Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”. Oprócz tych organizacji aktywność fizyczną na wsi rozwijały m.in.: Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Związek Strzelecki.

Dziedziny wychowania fizycznego i sportu obecne były w programowej działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi. Wśród młodzieży tworzone drużyny i sekcje uczestniczące systematycznie w ćwiczeniach fizycznych. Młodzież wiejska uczestniczyła w kursach i obozach wychowania fizycznego oraz sportu. Brała udział w zdobywaniu odznak sportowych. Wśród dziedzin sportu najpopularniejszą była lekkoatletyka. Oprócz wymienionych dziedzin, młodzież wiejska uczestniczyła w zajęciach przysposobienia wojskowego. Stosunkowo najprężniej aktywność fizyczna rozwijała się w powiecie piotrkowskim i radomszczańskim.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Centralne Archiwum Wojskowe

— Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (1927–1939)

Archiwum Państwowe w Katowicach

— Starostwo Powiatowe w Zawierciu 1927–1939

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim

⁶⁹ T. Drozdek-Małolepsza, *Dzieje Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” okręgu częstochowskiego w latach 1906–1939 (praca doktorska)*, AWF Gdańsk 1998, s. 48–107; T. Drozdek-Małolepsza, *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w powiecie wieluńskim w latach 1922–1939*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 3, Gorzów Wlkp. 1998, s. 38–44; T. Drozdek-Małolepsza, *Działalność Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Radomsku i w powiecie radomszczańskim w latach 1921–1939*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna” 2001, z. 4, s. 9–29.

- Akta Gminy Krzyżanów
- Starostwo Powiatowe Piotrkowskie
- Wydział Powiatowy w Piotrkowie Trybunalskim 1917–1950
- Archiwum Państwowe w Poznaniu
- Urząd Wojewódzki Poznański 1919–1939

II. Źródła drukowane

- „Mały Rocznik Statystyczny” 1939, Warszawa 1939
- Statut Łódzkiego Związku Młodzieży Wiejskiej*
- Statut Związku Młodzieży Ludowej*

III. Prasa

- „Czyn Katolicki” (Częstochowa) 1934–1939
- „Drużyna” (Warszawa) 1919
- „Młoda Polska” (Poznań) 1927
- „Młoda Wieś” (Warszawa) 1931–1937
- „Młodzież Katolicka” (Częstochowa) 1934
- „Siew” (Warszawa) 1928–1932
- „Siew Młodej Wsi” (Warszawa) 1935–1939
- „Wici” (Warszawa) 1929–1939

B. Literatura

- Drozdek-Małolepsza T., *Działalność Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Radomsku i w powiecie radomszczańskim w latach 1921–1939*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna” 2001, z. 4, s. 9–29.
- Drozdek-Małolepsza T., *Dzieje Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” okręgu częstochowskiego w latach 1906–1939 (praca doktorska)*, AWF Gdańsk 1998.
- Drozdek-Małolepsza T., *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w powiecie wieluńskim w latach 1922–1939*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 3, Gorzów Wlkp. 1998, s. 38–44.
- Gradowski L. (red.), *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989.
- Małolepszy E., *Działalność lokalnych struktur Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w województwie łódzkim (1927–1939)*, [w:] E. A. Mierzwa (red.), *Dzieje kształtowania się Polskich Instytucji Oświatowych*, Piotrków Trybunalski 2002, s. 265–276.
- Małolepszy E., *Działalność powiatowych i gminnych komitetów wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego w Polsce w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i upowszechniania wychowania fizycznego i sportu na wsi (zarys problematyki)*, [w:] M. Orlewicz-Musiał, R. Wasztyl (red.), *Przeźsłość polskiej kultury fizycznej*, Kraków 2004, s. 211–220.

- Małolepszy E., *Działalność Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Wieluniu w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i popularyzacji kultury fizycznej na wsi*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, 2001, z. 4, s. 31–39.
- Małolepszy E., *Infrastruktura sportowa, a rozwój wychowania fizycznego i sportu na wsi w powiecie piotrkowskim w II połowie lat trzydziestych XX w.*, [w:] A. Nowakowski, W. Bajorek (red.), *Szkice z historii i współczesności zarządzania kulturą fizyczną w Polsce*, Rzeszów 2012, s. 48–65.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna na wsi w województwie kieleckim w latach 1919–1939 (zarys problematyki)*, „Zeszyty Wszechnicy Świętokrzyskiej” 2001, z. 13, s. 127–137.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna w działalności Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej na wsi w II Rzeczypospolitej*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Warszawa 2002, s. 426–435.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2004.
- Małolepszy E., *Rola i działalność Towarzystwa Gimnastycznego na wsi w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] A. Łopata, J. Fall (red.), *100-lecie V Ogólnopolskiego Zlotu Sokolów w Krakowie – Zlotu Grunwaldzkiego*, Kraków 2010, s. 55–66.
- Małolepszy E., *Rozwój infrastruktury dla potrzeb wychowania fizycznego i sportu na wsi w Polsce w II połowie lat trzydziestych XX wieku*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 8, Gorzów Wlkp. 2008, s. 381–391.
- Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] J. Urniaż (red.), *Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej*, Olsztyn 2009, s. 65–76.
- Ponczek M., *Kultura fizyczna w Polskich Katolickich Organizacjach Młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Katowice 1997.
- Ponczek M., *Przyczynek do dziejów Związku Strzeleckiego „Strzelec” w Kielc-kiem w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe” 2000, nr 10, s. 15–28.
- Słoniewski M., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności polskich organizacji młodzieżowych związanych z prawicą społeczną*, Warszawa 1984.
- Zakrzewska A., *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków 2007.

Abstract

Physical Education and Sport in Activity of Youth and Social Organizations in Rural Areas in the Lodzkie Voivodeship in the Years 1919–1939

The paper presents physical education and sport in Activity of Youth and Social Organizations in rural areas in the Lodzkie Voivodeship in the years 1919–1939. Physical activity in the rural areas of the Lodzkie Voivodeship was developed mainly by rural youth organizations, and other organizations and associations engaged in sport.

Among the organizations of rural youth, physical education and sport were pursued by: Central Association of Rural Youth, Central Association of Rural Youth “Siew” and Central Association of Young Countryside, as well as Rural Youth Association and Association of Rural Youth of the Republic of Poland “Wici”. In addition to these organizations physical activity in the country was developed, among others, by: Catholic Associations of Male and Female Youth, Gymnastic Society “Sokół” and Shooting Association. Among the the Lodzkie Voivodeship, physical activity developed relatively fast in piotrkowski and radomszczanski counties.

Keywords: physical education, sport, village, Lodzkie Voivodeship.